

SZARKA LÁSZLÓ

A szlovák autonómia alternatívája 1918 őszén

Amikor nyolcvankét évvel ezelőtt mindenki a világháború végét várta, már az átlagos magyarországi újságolvasó is tisztában volt azzal, hogy nemcsak a háború előtti boldog béke évektől, hanem a hatvanhárom vármegyés Magyarországtól is előbb-utóbb búcsút kell venni. A *Huszedik Század* nemzetiségi ankétjára beérkezett nem magyar válaszok többsége teljesen magától értetődőnek tekintette, hogy a háborút lezáró békekonferencia szükségképpen új fejezetet nyit majd a régió történelmében: „A kis nemzetek ebben a háborúban megvédték létjogosultságukat, ma már egészen bizonyos, hogy minden kis nép a háború után bizonyos fokú önállóságot fog kapni” – írta például Samuel Zoch, a modori szlovák evangélikus lelkész, a szlovák nemzeti mozgalom és párt ismert aktivistája 1918 októberében, s így folytatta: „De a nemzetiségi kérdés csak akkor lesz megoldva teljesen, amikor erkölcsi közfelfogásunk a nemzeti elnyomást úgy fogja elítélni, amint elítéli a vallási kérdést.”¹ A kis nemzetek létjogosultságát ugyan ma sem vitatja senki, a kérdés megoldhatóságának meritumát illetően azonban meglehetősen keveset mozdult a világ, legalábbis érrefelé, előbbre. Pedig a nemzeti, etnikai kérdések kezelésének demokratikus technikáit már jó ideje feltalálták, legtöbbjét haszonnal ki is próbálták, éppen csak ebben a huzatos régióban nem sikerül megteremteni a szükséges működési feltételeket. A nemzeti önkormányzatok, autonómiák hasznáról például ugyancsak legkevesebb nyolc évtizede folynak ádáz viták anélkül, hogy érdemi előrelépés történt volna.

*

Előadásomban a történeti Magyarország trianoni békeszerződéssel véglegesített felbomlását megelőző lehetséges alternatívái közül egyet, a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott miniszterének, Jászi Oszkárnak az ország belső, nemzetiségi alapon való föderalizálásáról szóló elképzelését szeretném elemezni.² Az északi szlovák régióval kapcsolatos autonómia-elképzelések

¹ Litván György – Szarka László (szerk.): *Duna-völgyi barátságok és viták. Jászi Oszkár közép-európai dossziéja*. Gondolat Kiadó, Bp., 1991, 89.

² A Károlyi- és Berinkey-kormány nemzetiségi elképzeléseinek jogtörténeti elemzését lásd Schönwald Pál: *A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam-és jogtörténeti kérdései*. Bp., 1969, 69–92. – Jászi miniszteri tevékenységére vonatkozóan

konkrét példáján keresztül ennek az alternatívának korabeli lehetőségeit, bel- és külpolitikai bázisát, támogatottságát, illetve a „helvetizálás” kudarcának okait szeretném bemutatni.

A soknemzetiségű történeti Magyarország felbomlásáról készült történeti elemzésekben valamennyi érintett történetírásban alapvetően háromféle megközelítést lehet elkülöníteni, felismerni:

1. a nemzeti igazságosság, illetve igazságtalanság kategóriáiban, jórészt a nemzetállam, állami integritás hittételeiben gondolkodó, a nemzeti önrendelkezés megvalósulását, illetve sérelmét dokumentáló, érzelmi megközelítést;
2. a világháború végén kialakult kelet-közép-európai, kárpát-medencei helyzet nagyhatalmi meghatározottságából kiinduló, a győztes nagyhatalmak elképzeléseit és a békekonzferencián végighajszolt döntéseit abszolutizáló interpretációt, amely főként a diplomáciatörténet művelőit jellemzi;
3. valamint az egymással szembenálló, kibékíthetetlen kismemzeti nacionalizmusok konfliktusát előtérbe helyező, elsősorban a hadtörténetírásban és a nemzetiségi kérdéssel foglalkozóknál megfigyelhető történetírói magatartást.

Mindhárom megközelítést, mindhárom diskurzust legitim interpretációs ke-
retnek tekinthetjük, miközben azzal is egyetérthetünk, hogy tartósabb követke-
tetésekre csak a fenti háromféle értelmezés valamiféle szintézise nyújthat re-
ményt. Az alábbiakban a Károlyi- és Berinkey-kormány által képviselt nemze-
tiségi autonómia-politikára, s azon belül is a szlovák autonómia kérdését tár-
gyalva mindazonáltal egy gyakran elmulasztott, figyelmen kívül hagyott, kiegészítő értelmezési lehetőségre, az alternatív fejlődési trendek, a megoldási alter-
natívák elemzésének szükségességére szeretném felhívni a figyelmet.

A történeti útelágazások, alternatívák, az alternatív fejlődési trendek a kora-
beli döntéshozókat befolyásoló opciók feltárása a fenti három megközelítési
mód érvényességét nem kérdőjelezi meg, hanem csupán kiegészíti egy olyan in-
terpretációs technikával, amely nélkül fölöttébb nehéz megragadni az értelme-
zett jelenség, folyamat historikumának valóságát.

*

---

lásd Szarka László: *Keleti Svájc – illúzió vagy utópia? A Károlyi-kormány Nemzetiségi Minisztériumának működése*. In: uő: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Bp., 1998, 113–125. A Jászi-féle minisztérium „Keleti Svájc”-tervezetének fennmaradt vázlatát lásd uo. 281–284. – A Károlyi-kormány szlovák politikájára vonatkozóan lásd Hronský, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava, 1998; Krajčovič, Milan: *Károlyiho vláda v Maďarsku a osudy Slovenska vstrednej Európe 1918–1919*. Historické štúdie 36., Bratislava, 1995; Krajčovičová, Nataša: *Koncepcia autonómie Slovenska v maďarskej politike v rokoch 1918–1920*. In: Deák, Ladislav (red.): *Slováci a Maďari v rokoch 1918–1920*. Prešov, 1998; Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Kalligram Kiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony, 1999, 129–142. – A másik fél, a szlovákok határelképzeléseiről lásd elsősorban *Romsics Ignác és Marián Hronský tanulmányait*. Szlovákia közigazgatási beosztásának változásairól lásd a kötetben *Kocsis Károly*, két világháború közötti területi és politikai integritásának problémájáról *Peter Zelenák* előadását.

A szlovák nemzeti fejlődés legfőbb céljává az 1848–49-ben, majd még egyértelműbben az 1861. évi turócszentmártoni szlovák nemzeti deklarációban megfogalmazott politikai programtól számított utolsó két magyarországi periódusban – az önkényuralom és a dualizmus évtizedeiben – a nemzeti és területi autonómia megteremtését emelte. A szlovák fejedelemség 1849. évi tervezete, illetve az 1861. évi magyarországi szláv (szlovák) kerület programja egyaránt meghatározott területre követelte a nemzeti önkormányzatot. A terület a szlovákok által egybefüggően lakott észak-magyarországi megyéket, illetve a „nemzetközi határ által osztott megyék” szlovák részeit jelentette.³ Ezt az alapvetően etnoregionális autonómia-programot a világháború előtti időszak belső vitái éppúgy megerősítették, mint az amerikai Szlovák Liga 1914. évi memorandum.⁴ Igaz, ez utóbbit a világháború kitörése után azonnal átdolgozták, s a háborús években a magyarországi szlovák politikusok között is többségbe kerültek a cseh–szlovák megoldásban reménykedők.

A világháború záró szakaszában, az 1918. májusi lipótszentmiklósi nagygyűlési határozattól számított periódusban pedig már egyértelműen a közös cseh–szlovák állam jelentette a többségi szlovák célkitűzést, s a Magyarországon belüli autonómia alternatíváját kizárólag mint a háborúnak szlovák szempontból kevésbé kedvező végkimenetele esetén számításba jövő megoldásnak kezdték tekinteni. Az 1918. május 24-i titkos turócszentmártoni szlovák tanácskozáson például a Szlovák Nemzeti Párt korában nem csehszlovák irányultságú vezetői is a közös államalapítás támogatása mellett foglaltak állást.⁵

Jóllehet a titkos tanácskozás résztvevői elhatározták, hogy a szlovák politikusok valamennyi áramlatának képviselőiből mihamarabb létre kell hozni a Szlovák Nemzeti Tanácsot, arra egészen október végéig nem került sor. Így történhetett, hogy a szlovákok önrendelkezési igényeit legelőbb a Szlovák Néppárt országgyűlési képviselője, Ferdinánd Juriga jelentette be a budapesti képviselőház október 19-ei ülésén, amikor parlamenti felszólalásának keretében a még meg sem alakult Szlovák Nemzeti Tanács nevében egy nyilatkozatot olvasott fel, ahol minden magyarországi nemzet, így a szlovákok részére is követelte a teljes önrendelkezési jogot.⁶

A Szlovák Nemzeti Tanács alakuló ülésére és a szlovák nemzeti önrendelkezés ünnepélyes kinyilatkoztatására október 30-án, azaz három nappal a Wilson-jegyzékre adott Andrassy-válasz után, s két nappal azt követően került sor Turócszentmártonban, hogy a prágai Csehszlovák Nemzeti Bizottság az utcákon zajló „nemzeti forradalom” hatására törvényt fogadott el az önálló csehszlovák állam létrehozá-

---

³ A szlovák fejedelemségre vonatkozó elképzelésről lásd Spira György: *Nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas Magyarországon*. Bp., 1980, 116–118.; illetve Kemény G. Gábor: *A nemzetiségi kérdés története*. Bp., 1947, 63–66. A turócszentmártoni szlovák memorandum korabeli magyar szövegét közli: Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1892*. I. kötet. Bp., 1952, 27–31.

⁴ Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1914–1916*. VI. kötet. Bp., 1999.

⁵ Hronský, Marián: i. m. 26–28.

⁶ Képviselőházi Napló, 1918. október 19., 148–151.

sáról. A turócszentmártoni deklaráció alapvetően a szlovákokról igen keveset tudó külföld, főleg a békecsináló nagyhatalmak közvéleménye számára készült: a szlovákok többé nem kívántak Magyarország kormányának, törvényhozásának engedelmeskedni, s képviselőik a minden nemzetet megillető önrendelkezési joggal élve, „a Magyarország határai között élő cseh–szlovák nemzet” nevében, a csehszlovák nemzet részére a teljes függetlenség alapján követelték a korlátlan önrendelkezési jog elismerését. A bevezetőben említett Samuel Zoch tervezete alapján készült deklaráció szövegéből az első napi tanácskozás végére Bécsből megérkezett Milan Hodža tanácsára kivették azt a követelést, hogy a szlovákok önállóan kívánnak részt venni a békekonferencián.⁷

Ennek a szlovák politikai gondolkodásban végbement és a magyarországi kormányzati és ellenzéki vezetők részéről regisztrálatlanul maradt elmozdulásnak azután katasztrofális következményei lettek arra a Jászi és Károlyi által képviselt kantonális rendezési politikára nézve, amely azzal számolt, hogy a dualizmus időszakában kriminalizált és üldözött nemzeti autonómiák kormányprogramba emelésével, megvalósításával sikerülhet megteremteni a belső nemzetiségi megegyezésnek az alkotmányjogi és intézményi alapjait.

*

A nemzetiségi autonómiák kialakítására kezdetben, hatalomra kerülésének első óráiban, napjaiban a Károlyi-kormány sem gondolt. A Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogával megbízott tárca nélküli miniszternek, Jászi Oszkárnak hamarosan rá kellett döbbsennie az ország katasztrofális katonai és külpolitikai helyzetére, és rövid pár nap alatt egy átfogó rendezési tervet dolgozott ki a politikai kezdeményező szerep visszahódítása érdekében. Ennek az új elképzelésnek a lényegét az ország belső föderalizálása jelentette. Az ország svájci minta alapján történő etnikai-regionális kantonokra osztása, a nemzeti és regionális önkormányzatokra épülő szövetségi rendszer fokozatos kiépítése vált az új nemzetiségi politika vezérelvévé.⁸

Az Egyesült Államok külügyminisztériumának november 5-i jegyzéke, amelyben Lansing államtitkár Romániát hadviselő félként elismerve Bukarestet Erdélyre vonatkozó igényeinek támogatásáról biztosította, rögtön a legelején arra intette a Károlyi-kormányt, hogy Magyarország függetlenségét és érdekeit egy teljesen megváltozott nemzetközi erőterben kellene biztosítani. A belgrádi fegyverszüneti tárgyalások keserves, de mégis reményekre okot adó tapasztalatai arra készítették Jászit, hogy – valamennyi számottevő belpolitikai erő támogatását kérve – közvetlen tárgyalásokba bocsátkozzék a nemzetiségi tanácsok-

⁷ A turócszentmártoni deklarációról lásd Kováč, Dušan: *Szlovákia története*. Pozsony, 2001; Hronský, Marián: i. m. 47–51.

⁸ A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának programjáról lásd Szarka László: *A Jászi Oszkár vezette nemzetiségi minisztérium rendezési tervei és működése 1918 végén*. In: Göncz László (szerk.): *A Mura mente és a trianoni békeszerződés*. Lendvai Füzetek 17., Lendva, 2000, 154–163. – A nemzetiségi néptörvényekkel kapcsolatos munkáról lásd Schönwald Pál: i. m. 69–78.

kal.⁹ Az erdélyi és magyarországi Román Nemzeti Tanácsnak tett erdélyi kanton-, illetve kondomínium-javaslat elutasítása után Jászi az ország szláv nemzetieknek – a ruténok, szlovákok és szlovének – képviselőivel kezdeményezett tárgyalásokat, széles körű nemzeti-tartományi autonómiát helyezve kilátásba.

A november 13–14-i román tárgyalás kudarca ugyanis arra is rádöbbsentette a Károlyi-kormányt, hogy a svájci mintára történő kantonizálás már aligha vihető végbe az egész ország területén, s ha még lett volna is elég erő és idő a helvét minta átültetésére, az érintett nemzetiségek egy része azt legfeljebb a békekonferencia döntéséig terjedő magyar oktrojként fogadta volna el.

Ennek megfelelően november közepétől maga Jászi is csupán provizórikus megoldásként szorgalmazta a nemzetiségi autonómiák kialakítását, elismerve a nagy reményekkel várt párizsi békekonferencia kizárólagos illetékességét a területi kérdések eldöntésére. Mindenesetre a kormány által javasolt vagy tervezett erdélyi, bánági, ruténföldi, szlovák autonómia-formációktól azt remélte, hogy – legalább a békeszerződésekig terjedő provizórium idejére – biztosítani tudják a belgrádi fegyverszüneti megállapodásban garantált részekben az ország területi integritását, és a béketárgyalásokon, ahova a magyar kormány január elejéig várta a meghívást, megfelelő tárgyalási alapot jelenthetnek a magyar nemzeti szempontból méltányos határmegállapításhoz.

*

Nagy vonalakban így festett a kiindulási helyzet a szlovák autonómia, vagy ahogy korabeli magyar megnevezése hangzott: a „Tót Impérium” ötletének felmerülésekor. Már az aradi tárgyalásokon bemutatott erdélyi kantontervezet is azt bizonyítja, hogy a nemzetiségi minisztérium iratai között fennmaradt Somló Bódog-féle országos kantontervezet helyébe Jásziék igyekeztek az egyes nemzeti régiók adottságainak jobban megfelelő, regionális autonómia-javaslatokat kidolgozni.¹⁰ Felmerült például a nyelvében, identitásában a nyugati szlovák megyékétől sok tekintetben eltérő keleti szlovák (úgynevezett szlovják) régióban elindított keleti tót mozgalom felkarolásának ötlete. A sároserperjesi Viktor Dvorcsák alias Dvorcsák Győző által kezdeményezett mozgalom 1918 decemberében az önálló Keleti Szlovák Népköztársaság kikiáltásáig is eljutott, de a kormány Jászi tanácsára – a mozgalom mesterséges jellege és a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanáccsal kialakított kapcsolat fontossága miatt – nem kötelezte el magát az eperjesi központú magyarbarát és integritáspárti kezdeményezés mellett. Hasonló törekvések voltak a Szepesség, illetve Selmec- és Bélabánya területén is, ahol az elmagyarosodott helyi szász és zsidó közösségek

---

⁹ A Károlyi-kormánynak a belgrádi konvenció aláírását követően is kilátástalanul nehéz külpolitikai helyzetéről és a nemzetiségi tárgyalásoknak emiatt eleve korlátozott hasznáról lásd pl. Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Bp., 1984, 78–92.

¹⁰ Az aradi tárgyalások magyar javaslatait és a tárgyalások rekonstruált jegyzőkönyvét lásd Szarka László: *Iratok az 1918. novemberi aradi magyar–román tárgyalások történetéhez*. Regio, 1994/3., 140–166.

vezetői próbáltak parciális mozgalmak elindításával segítséget nyújtani a Károlyi-kormánynak.

November 24-én a prágai kormány „likvidációs ügyekben” meghatalmazott képviselőjeként Budapestre érkezett Milan Hodža, aki hajlandónak mutatkozott érdemi tárgyalásokba bocsátkozni a magyarországi szlovák területek státusáról a békekonferencia döntéséig terjedő időszakban. A csehszlovák–magyar viszonyt a november 14–19-i Kramář–Károlyi miniszterelnöki jegyzékváltás pontosan tükrözte. Míg a csehszlovák miniszterelnök a szlovák régió csehszlovák katonai megszállását a magyar közigazgatás távozásával, valamint a magyar kormány által elismert Szlovák Nemzeti Tanács turócszentmártoni deklarációjával indokolta, s követelte a magyar hadsereg távozását a felvidéki területekről, Károlyi a belgrádi fegyverszüneti egyezmény alapján követelte ugyanazt a csehszlovák katonai alakulatok részéről. Károlyi csak a népszavazást tekintette alkalmas eszköznek arra, hogy a békekonferencia döntése előtt bármely terület a korábbihoz képest más állam fennhatósága alá kerüljön.¹¹

A népszavazás kérdése egyébiránt a felvidéki régióban konkrét előkészületek formájában is megjelent. A Jászi vezette minisztérium és az Országos Propaganda Bizottság által egyaránt támogatott körmöcbányai tanárember, Gragger Róbert, háromnyelvű íveken rövid három hónap alatt közel negyedmilliónyi támogató nyilatkozatot szerzett a felvidéki régiónak Magyarország keretein belül való megmaradása mellett.

Két nappal Hodža után, november 26-án foglalta el budapesti állomáshelyét Fernand Vix alezredes, a tizenhét tisztból és ötvenfős legénységből álló antantmisszió vezetője, aki az első napokban Hodžánál a belgrádi fegyverszüneti egyezmény csehszlovák részről történt megsértését kifogásolta.

Hodža éppen Vix bírálata miatt gondolta szükségesnek, hogy a végleges csehszlovák–magyar határ megállapítása előtt valamifajta átmeneti megoldásban meg kellene egyeznie a magyar kormánnyal. Az 1918. november 28-ától december 6-áig a pesti Astoria Szállóban zajló magyar–csehszlovák tárgyalások kezdetben a békekonferencia döntéséig terjedő *modus vivendi* kialakítását célozták. Csupán azt követően kezdődtek el a Hodža és Bartha Albert hadügyminiszter közötti demarkációs tárgyalások, hogy Vix december 3-án közölte Hodzával, az antant hivatalosan is szövetségeseknek ismeri el a Felvidékre benyomult csehszlovák katonai alakulatokat, s mint szövetséges hadseregnek, a csehszlovákoknak már a belgrádi egyezmény szerint is jogukban állt a katonai akció folytatása. Az újabb csehszlovák–magyar katonai konfliktusok megelőzése érdekében Hodža fontosnak tartotta a magyar–szlovák nyelvhatárral többé-kevésbé megegyező demarkációs vonal elfogadását.

Hodža és Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter között a politikai tárgyalások a Jászi által előterjesztett szlovák autonómia-tervezetről folytak. A tervezet lényegét mindkét fél kezdetől fogva másként értelmezte, ami a háború befejezése, a padovai és a belgrádi fegyverszüneti megállapodás után kialakult helyzet eltérő megítélése miatt szinte törvényszerű volt.

---

¹¹ Hajdu Tibor (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése*. I. kötet. Bp., 1976.

Mint ahogy azt is részletesen elemezni kellene, mennyiben módosult a Károlyi-kormány s különösen Károlyi felfogása az országról leválni készülő nemzetiségi régiókkal való új viszony lényegét illetően. Arról, hogy lényeges módosulásokról lehetett szó, Hodža első prágai jelentése is tanúskodik, amikor is Károlyi miniszterelnöknél tett bemutatkozó látogatásának érdemi részét a következőképpen foglalta össze: „Megállapítottam, hogy a szlovák kérdésben a helyzet javulását látom, amennyiben a magyar kormány a szlovákoktól már nem követeli Magyarország integritásának elismerését annak feltételeként, hogy az államhatalmat a szlovák területen a turócszentmártoni Cseh–szlovák Nemzeti Tanácsnak engedjék át. Amennyiben biztosítékokat adnak a tekintetben, hogy a magyar kormány hátsó szándékok nélkül átadja a politikai és a katonai hatalmat Szlovákiában, abban az esetben kész vagyok abban az irányban közreműködni, hogy a turócszentmártoni Nemzeti Tanács ez ügyben tárgyaljon a magyar kormánnyal.”¹²

A magyar minisztertanács november 28-i ülésén Károlyi az utolsó tárgyalási esélyként értékelte Hodža tárgyalási készségét a nemzetiségekkel szemben: „Ha az egyezményt [a szlovákok] nem fogadják el, felborul a helyzet. Rögtön meg kell csinálni a jugoszlávokkal és a német nyelvűekkel is a megegyezést, mely magával fogja ragadni a románokat is.”¹³

A magyar kormány és a Hodža által Pestre hívott Szlovák Nemzeti Tanács küldöttsége között megkötendő provizórikus megállapodás a szlovák többségű járások által alkotott területre vonatkozóan a teljes impériumot, azaz a teljes közigazgatást a Szlovák Nemzeti Tanács irányítása alá kívánta rendelni: „A Szlovák Nemzeti Tanács átveszi a törvényhatóságok és községek összes hivatalnokait és alkalmazottjait, akiket szolgálati zavar nélkül helyükön lehet hagyni...”¹⁴ A Szlovák Nemzeti Tanácsot illetve volna meg az egész oktatásügy, de az állami pénzügyek, az állami közigazgatás egyéb részei, valamint az önálló szlovák polgári, büntető és közigazgatási jogintézmények felállításáig a jogszolgáltatás is magyar irányítás alatt maradt volna.

Jászi javaslata szerint minden vonalon a szlovák nyelv vált volna a Tót Impérium hivatalos nyelvévé, a magyar nyelvet csak a magyar hatóságokkal való érintkezésben, illetve a szlovák autonómia területén maradt magyar kisebbség vonatkozásában kellett volna használni. A vitás ügyeket egy közös bizottság ötöt tagjának, illetve a közösen jelölt, közös jelölt hiányában pedig a hágai béke-bírótság által delegált bizottsági elnöknek kellett volna eldöntenie. A Szlovák

---

¹² Jászi és Milan Hodža tárgyalásainak iratait lásd Fogarassy László: *Hodža Milán és a Károlyi-kormány. Miért nem jött létre megegyezés a Károlyi-kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács között?* Palócföld, (XXIV. évf.) 1990/5., 72–88. – A tárgyalások legújabb szlovák értékelését lásd Hronský, Marián: *Rokovania dr. Milana Hodžu koncom novembra a zaeiatkom decembra 1918 v Budapešti a postoj pražského centra*. In: Milan Hodža, štátnik a politik. Bratislava, 1994, 85–90. – Hodža idézett jelentésének teljes szövegét lásd az általa 1929-ben kiadott dokumentumkötetben: dr. Hodža, Milan: *Slovenský rozchod s Maiarmi roku 1918*. Bratislava, 1929.

¹³ MOL K 27 (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek), 1918. november 28.

¹⁴ A magyar tervezet szlovákból visszafordított szövegét közli Fogarassy László: i. m. 84–85.

Nemzeti Tanács az autonómia területén a valóságos etnikai viszonyok megállapítása érdekében rövid időn belül népszámlálást tarthatott volna.

Jászi meglehetősen elnagyolt, az aradinál is vázlatosabb javaslatára Hodža ellentervezetet készített. Ebben a Szlovák Nemzeti Tanács Matúš Dula vezette küldöttsége leszögezte, hogy a Tanács egyértelműen és kizárólagosan a Csehszlovák Köztársaság államjogi alapjára helyezkedve tárgyal a magyar kormánnyal. Az ellentervezet második pontja a nemzetek feltétlen önrendelkezési jogának közös megegyezéssel való érvényesítése érdekében azt követelte, hogy a magyar állam „Magyarország szlovák lakta területén a teljes állami, kormányzati és katonai hatalmat adja át” a Szlovák Nemzeti Tanácsnak. A Hodža által készített ellentervezet „Magyarország szlovák lakta területét” a kilenc, nyelvhatár által nem metszett megye (Trencsén, Nyitra, Bars, Turóc, Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Zólyom) területével, valamint a Csallóköz nélküli Pozsony megyével és a nyelvhatártól északra fekvő Hont, Nógrád, Gömör, Abaúj, Zemplén és Ung megyei részekkel azonosította.¹⁵

A Hodža-féle tervezet hetedik pontja leszögezi, hogy az így kijelölt terület „feltétlenül a Szlovák Nemzeti Tanács hatalmában marad. Az országos határok végleges megállapítását az általános békekonferencia fogja eszközölni.” A szlovák tervezet ragaszkodott ahhoz is, hogy a szlovák területről a magyar katonaság, nemeztörtség, népőrség fegyvertelenül távozzék, a költségvetési kiadásokat pedig további egyezmények születéséig a magyar kormány biztosítsa. A két fél kölcsönösen garantálta volna a kisebbségek nyelvi jogait. A magyar kormány köteles lett volna visszaszolgáltatni a Matica Slovenská 1874-ben elkobzott javait, illetve pénzalapját s mindazokat a kulturális, gazdasági alapokat, vagyontárgyakat, amelyekről egy közös bizottság megállapodik.¹⁶

*

A „Tót Impérium” tervezetének, a szlovák ellentervezetnek s az egész magyar-szlovák tárgyalássorozatnak a történeti értékelése általában három vitatéma körül forog: Az adott körülmények közt volt-e a Szlovák Nemzeti Tanács pesti tárgyalásainak egyáltalán valamilyen valós alapja? Mennyiben tükrözte a Hodža-féle ellentervezet területi javaslatát, illetve a Bartha-Hodža-féle demarkációs vonal azt a szlovák politikai közgondolkodásban tradicionálisnak mondható el-

---

¹⁵ A nyelvhatár által metszett területek leírása a következő a Fogarassy-féle magyar szövegközlés szerint: „Prešporok (Pozsony) város, Pozsony megye Csallóköz nélkül, Hont megyének Hontnádašš-Magosmajtény (Nadošany-Hrušov) vonalától északra fekvő része, Nógrád megye, kivéve azt a részt, amely Ďarmoty (Balassagyarmat) – Lucenec (Losonc) – (Šalgo) Tarjan (Salgótarján) vonalától délre fekszik, Gömör megyének Rimavská Subotica (Rimaszombat) – Jolsva (Jelšava) – Rožoava (Rozsnyó) vonalától északra elterülő része, Abaúj megyének Sepesi (Szepesi) – Nagyida (Velká Ida) – Horvátzsadány (Hernádzsadány) vonalától északra fekvő része, Košice (Kassa) város, Zemplén és Ung megyék Kozma (Kuzmice) – Užhorod (Ungvár) vonalától északra fekvő része, kivéve az Užhorod (Ungvár) – Szinna (Snina) vonaltól keletre eső részeket.

¹⁶ Uo. 86–87.

képzést, hogy Szlovákia területe azonos az etnikailag kompakt szlovák területtel? Miért dezavualta a prágai kormány december 2-án Milan Hodžát?

A Hodža vezette szlovák nemzeti tanácsi küldöttség tárgyalásainak nagy valószínűséggel semmi köze sem volt az ekkortájt éppen kibontakozó belső csehszlovák vitához, amely a Szlovák Nemzeti Tanács és a központi csehszlovák kormány közötti viszony rendezetlenségéből és a Nemzeti Tanács igen gyors ütemű tér- és hatalomvesztéséből, háttérbe szorulásából fakadt. Alighanem el kell fogadnunk Hodža magyarázatát, amely az időnyerést, a fegyveres konfliktusok megelőzését, illetve a magyar katonai ellenállás kibontakozásának megakadályozását jelölte meg tárgyalásai valódi céljaként. A tárgyalások során természetesen azt is felismerte, hogy a Károlyi-kormány engedékenysége megkönnyíti a csehszlovák hatalomátvételt a csehszlovák kormány által követelt felvidéki terület nagy részén, s ezt ugyancsak célszerűnek látta kihasználni. Jásziék ezzel szemben a Hodža-féle ellentervezet ideiglenes, etnikai alapú határvonalán és a Hodža-Bartha-féle, ugyancsak ideiglenes demarkációs vonalon kívül semmi tartós ellenszolgáltatást, politikai ígéretet nem tudtak elérni a szlovák küldöttségtől.

A két provizórikus határvonal csekélyke értékét pedig már a december 23-i Vix-jegyzék is szertefoszlatta. Mindenesetre annyi bizonyosnak látszik, hogy a Beneš és az egész masaryki emigráció által szorgalmazott Duna-Ípoly határvonallal szemben a szlovák küldöttség könnyebben állt rá az etnikai válaszvonalal azonos határkijelölésre, mint ahogy az is bizonyosra vehető, hogy a trianoni határoknak kizárólag a csehszlovák államalapítás kontextusában lehetett realitása.

Hodža dezavualálásának okaiban ma már kialakult a konszenzus: Beneš határozott és eredményes fellépése Pichon francia külügyminiszternél, Hodža nyíltan vállalt hatásköri túllépései, a turócszentmártoni küldöttség bevonása a tárgyalásokba mélységes aggodalommal tölthették el a prágai kormányt és a csehszlovák parlament szlovák klubjának tagjait. Dezavualálásának tehát nyomós okai voltak, de mégsem hívták vissza Hodžát, hiszen Vixszel kialakított meghitt viszonyára, a magyar kormányzati körök beható ismeretére, még inkább román és jugoszláv kapcsolataira Prágának a békekonferencia előtti és kezdeti szakaszában igen nagy szüksége volt.

*

A szlovák autonómia Trianon előtti történetéhez még két fontos esemény tartozik. A Berinkey-kormány a rutén és a német néptörvények mintájára 1919 márciusának elején elfogadta a XXX. számú néptörvényt Tótország–Slovenská Krajina önkormányzatáról. A néptörvénynek a népköztársaság megszűnte, majd az áprilisban kirobbant csehszlovák–magyar háborúskodás miatt semmilyen gyakorlati következménye sem lehetett, mi több, a magyar békeelőkészületekben is elfeledkezni látszottak róla. Erről tanúskodik, hogy 1920 januárjában a magyar kormány új szlovák autonómia-tervezetet dolgozott ki arra az esetre, ha Apponyiéknak a békekonferencián sikerült volna kiharcolniuk a népszavazás lehetőségét.

A szlovák autonómia igényének realitását Andrej Hlinka párizsi akciója bizonyítja talán a leginkább. 1919 augusztusában Andrej Hlinka szlovák néppárti politikus František Jehlička kezdeményezésére Varsón és Románián, Milánón keresztül Párizsba utazott, és megpróbálta eljuttatni azt a memorandumot, amelyet öt társával közösen, de a Szlovák Néppárt vezetésével sem egyeztetve dolgozott ki Szlovákiának Csehszlovákián belüli autonómiájáról. A memorandumot ugyan nem tudták személyesen eljuttatni a nagyhatalmak képviselőihez, de a lengyel és a magyar békeküldöttség közvetítésével mégis minden érintett és érdekelt tárgyalóküldöttség megkapta. Hlinkáék Szlovákiának a kárpátaljaihoz hasonló, a csehszlovák kormány által aláírt kisebbségvédelmi szerződésben a nagyhatalmak által garantált autonómia-ígéretet követeltek. Szlovákia önkormányzati jogainak biztosítása érdekében népszavazás kiírását kérték, mondván, a szlovákok csak akkor tudják helyüket megtalálni Csehszlovákián belül, ha saját sorsukról ők maguk dönthetnek. A szlovák kérdéssel kapcsolatos magyar békejegyzék mellékletében nyilvánvalóan éppen a népszavazás szorgalmazása miatt kapott helyet Hlinkáék memoranduma, hiszen a magyar békepolitika egyik centrális követelése éppen a plebiszcitum elve minél szélesebb körű alkalmazásának előírása volt.

*

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a szlovákkérdésnek Magyarországon – de az első Csehszlovák Köztársaságon belül is –, a nemzeti autonómia biztosításával való megoldása 1918 őszén három ok miatt bizonyult esélytelen megoldási koncepciónak.

Egyrészt a Károlyi-kormány autonómia-politikája nem volt eléggé átgondolt és átütő, szlovák részről nem sikerült meghatározó politikusokat megnyerni az elképzeléshez, a nemzetközi támogatottságot pedig teljes mértékben nélkülözte.

Másrészt a szlovák autonóm terület, az úgynevezett „Tót Impérium” déli határainak etnográfiai kijelölése, a Bartha-Hodža-féle december 6-i demarkációs vonal elméletileg kielégíthette volna a nyelvhatárokból gondolkodó szlovák elitet, de a regionális középhatalmi ambíciókkal fellépő Csehszlovákia számára már semmiképpen sem volt elégséges. Szlovákia – Beneš közbelépésére az antant (pontosabban Pichon francia külügyminiszter) által kijelölt – „történelmi határai”, illetve az ezeket garantáló demarkációs vonalak szakítottak az etnikai elvű Szlovákia-kijelöléssel, s helyette a földrajzi-stratégiai-közlekedési alapozású határmegállapítást követelték.

S végül a szlovák autonómia esélyeit rontotta a Károlyi- és Berinkey-kormány felvidéki politikájának minden további eleme: a Gragger által kezdeményezett népszavazási akció, a novemberi katonai ellenakciók, valamint a keleti szlovák népköztársasági akció részleges támogatása.

Hlinka párizsi akciója ugyancsak azt bizonyította, hogy Szlovákia önkormányzati státusának biztosítása, függetlenül a magyar kormányok békepolitikájától, valóságos szlovák nemzeti érdekekre épülhetett volna, amennyiben Jászi-éknak nem a békekonferencia által elfogadott államalapításokkal kellett volna ellen-alternatívaként megfogalmazniuk.

A szlovák autonómia célkitűzése még így is csak átmenetileg stigmatizálódott a szlovákok szemében: 1921-ben egyszerre három szlovák autonómia-tervezet látott napvilágot. Ebből kettőt a prágai parlamentben is megvitattak, s természetesen el is utasítottak.

A szlovák autonómia ügye az 1918–1920 közötti mozgalmas időszakban a kelet-közép-európai államjogi átrendeződésnek éppoly mellékes kérdése maradt, mint a ruszin, szlovén vagy a horvát autonómia-törekvések ügye. A nemzeti önrendelkezésnek nagyhatalmi érdekek szerint történt megvalósítása óhatatlanul sokat csorbított a mindenhatónak hitt eszméken: új ellentétek, új konfliktusforrások keletkeztek, új viták, új pörök kezdődtek, amelyek azután szinte az egész XX. századot kitöltötték, s bizony az elmúlt század tanulságai csak megerősíthetik a bevezetőben idézet Zoch Sámuel modori lelkész a *Huszádik Század* ankétjára beküldött válaszában végszavát: „A nemzetiségi kérdést tehát meg lehet, de meg is kell oldani. Mert ha nem oldjuk meg, akkor a pereskedő parasztok sorsára jutunk, akik pár vitás barázdáért elperlekedték egész birtokukat.”¹⁷

---

¹⁷ Litván György – Szarka László (szerk.): i. m. 89.